

BƏHAİ DİNİ: TƏRİQƏT, YOXSA MÜSTƏQİL DİN

Bəhai dini - Həzrət Bəhəullah ardıcılığının dinidir. "Bəhəullah" ərəb dilində "Allahın Nuru" mənasını bildirir. Ona görə də ardıcılıq özlərini "bahai" ("nur daşıyıcısı") adlandırırlar.

XIX əsrin ikinci yarısında İranda yaranmış Bəhai dini dünya dinləri arasında ən cavanıdır. O, bu gün dünyanın 234 ölkəsində yaşayan 2100-ə qədər millət, xalq və etnik qrupa mənsub 6 milyon dan çox insanı birləşdirir. Hazırda Bəhai dini ədəbiyyatı 802 dilə tərcümə edilmişdir.

Dünya bəhailəri vahid dini təşkilatda, Bəhəllərin Beynəlxalq Birliyində birləşmişdir. Bu Birlik planetimizdə sülhü, qlobal ekologiyayı və insan haqlarını qorumaq, xalqları inqisad, sosial və mədəni inkişafına nail olmaq yollarında BMT-nin bir sıra orqanları - EKOSOS, YUNİSEF, YUNEP ilə əməkdaşlıq edir. Birliyin BMT-nin Nyu-York və Cenevrədəki qərarqahlarında, o cümlədən Nayrobədəki ofis mühtə dair Programında nümayəndəlikləri fəaliyyət göstərir.

Bəhai dininin inzibali quruluşunda Ali İnzibati və Ruhani orqan "Allahın Uca ədalət Evi"dir. Bu Ali orqanın iqamətgahı və mərkəzi təsisatları İsrailin Hayfa şəhərində, Kərmil dağında yerləşmişdir. Uca ədalət Evinin 9 nəfərdən ibarət tərkibi hər 5 ildən bir keçirilən Bəhəllərin Beynəlxalq Qurultayında Milli Məhfillərin (Şuraların) üzvləri tərəfindən seçilir.

Bəhai dinində peşəkar ruhanilik qadağandır. Ruhani təbəqənin (molla, keşiş və s.) olmaması, yerli, milli və beynəlxalq səviyyələrdə inzibati qurumların ən mükəmməl demokratik qaydalarla seçilməsi və hər bir bəhainin bu qurumlarda iştirakı üçün imkanların açılması, başqa dinlərdən fərqli olaraq Bəhai dinində tərifiqətlik və parçalanma imkanlarını heçə endirmişdir.

Müsləman ölkəsində yaranmasına baxmayaraq, Xristianlıq Ludaizmdən və ya İslam Xristianlıqdan fərqləndiyi kimi, Bəhai dini də İslamdan fərqlənir. Bununla belə, Bəhai dini özündən əvvəlki dinlərin iləhi mahiyyətini təsdiq edir və bu dinlərin Peyğəmbərlərini Vahid Allahın Zühurunu kimi tanıyır.

Bəhai dininin vətəni İran olsa da, dünyanın heç bir ölkəsində bəhailər bu ölkədə olduğu kimi, ciddi təqiblərə məruz qalmamışlar. Son 100 ildə İranda bəhai əqidəsinə görə 20 mindən çox insan öldürülmüş, on minlərlə insan həbsxanalara salınmış, başqa ölkələrə mühacirət etməyə məcbur olmuşdur.

Yarandığı ilk dövrlərdə bu din Şimali Azərbaycanda da öz ardıcılığını tapdı. Artıq XIX əsrin 60-70-ci illərində Bakı, Gəncə, Naxçıvan, Balaxanı, Salyan, Bərdə, Şamaxı və digər yaşayış məntəqələrində bəhai icmalat fəaliyyət göstərirdi. Stalin rejimi dövründə 1937-38-ci illərdə SSRİ-də, o cümlədən Azərbaycanda bəhai dini ardıcılığının qarşı aparılan təqiblər yüzlərlə fəal üzvünü öldürülməsi, minlərlə insanın həbsxanalara salınması və sürgünə göndərilməsi ilə nəticələnirdi. Bu təqiblər yerli icma-

ları zəiflətsə də Azərbaycanda Bəhai dinini məhv edə bilmədi.

Respublikamız müstəqillik əldə etdikdən sonra insan haqlarının qorunması sahəsində atılmış bir sıra ciddi addımlar, o cümlədən Etiaq Azadlığı haqda Qanunun qəbul olunması bəhai icmalatına açıq fəaliyyət üçün şərait yaratdı. 90-cı illərin əvvəllərində Bakı, Sumqayıt, Balaxanı, Gəncə, Naxçıvan və digər icmalarda Yerli Məhfillərə seçkilərin keçirilməsi, 1992-ci ildə Azərbaycan bəhəllərinin I Qurultayında Milli Ruhani Məhfillin seçilməsi, həmçinin Bəhai dini ədəbiyyatının Azərbaycana tərcümə edilməsi ən əlamətdar hadisələrdən hesab olunur.

Qeyd etmək lazımdır ki, yarandığı gündən bu günə kimi Bəhai dininə aid bütün Müqəddəs Yazılar, dinin əsas Səxsiyyətlərinin (Həzrət Bab, Həzrət Bəhəullah, Həzrət Əbdülbəha Abbas, Həzrət Sövcü Əfəndinin) əlyazmaları, məktubları, tarixi hadisələrin protokollaşdırılmış sənədləri, şərhlər, izahlar, fotoşəkillər və həcmi yüz cildlərlə ölçülən digər sənədlər diqqətlə toplanaraq Beynəlxalq Bəhai Mərkəzinin Arxivində qorunub saxlanılmışdır.

Hazırda dünyada mövcud olan bir əsas "canlı" dindən yalnız İslam (VII əsr) və Sihiizmin (XVI əsr) tarixi yüz illərlə, qalan dinlər - Hinduizm, Buddizm, Çaynizm, Daoizm, Konfusçilik, Sintozm, Zərdüşlük, Ludaizm və Xristianlıq min illərlə ölçülür. Bəhai dini bu dinlərlə müqayisədə çox cavanıdır (160 il). Təbii ki, ardıcılığın sayı da azdır (6 milyon nəfər). Onun formalaşmasında sonuncu tarixi mərhələ yalnız 1963-cü ildə Uca Ədalət Evinin qurulması ilə sona çatdı. Bu baxımdan, Bəhai dininin öyrənilməsi dinşünas alimlərə onun təmsilində dinlərin yaranma və formalaşma mərhələlərini araşdırmaqdan ötürü geniş imkanlar açır.

Bəhai dini bütün dinlər kimi Şərqdə yaranırsa da, o, yəni götürülmüş xalq və ya etnik qrupa yönəlməyib və yəxud hansısa bir mədəniyyətlə məhdudlaşmış. Heç kim Xristianlığı yəhudi mühtində yarandığına görə "yəhudi milli dini" və ya İslami ərəblər arasında formalaşdığına görə "ərəblərin dini" ad-

landırmır. İlk ardıcılıq İranlılar olduğuna görə, Bəhai dinini də "İranlıların dini" hesab etmək düzgün deyildir. Hazırda 6 milyon ardıcılı arasında İranlılar çox az hissə təşkil edir. Bəhai icmalatı dünyanın 187 müstəqil dövlətində və 45 əsli ərazisində vardır. "Britanika" ensiklopediyasının məlumatına görə, coğrafi yayılmasına görə dinlər aşağıdakı sıraya malikdir: Xristianlıq (254 ölkə), Bəhai dini (234 ölkə), İslam (174) və Buddizm (68).

Hənsisa dini təlimin müstəqil olması onun boş yerdə yaranması demək deyildir. Bir dinin özündən əvvəlki dini teoloji bazisində yaranması bütün dinlər üçün ümumi qanunauyğunluqdur; Buddizm ənənəvi Hinduizmin (Brahma-nizmin) teoloji bazisində yaranması və bu təlimin artıq müstəqil din şəklində Tibet, Çin, Yaponiya, Cənubi-Şərqi Asiyaya yayılaraq, bu ölkələrin xalqları üçün çox güclü mədəni amilə çevrilməsi buna ayəni misal ola bilər. Eynilə Hinduizm özündən əvvəl nazil olmuş Brahmanizmin, o isə daha qədim din olan Veda inancının teoloji bazisində formalaşmışdır.

Bəhai dini İslamın teoloji bazisində formalaşmış dini təlimdir. Onun İslamın mədəni kontekstində yaranması, bir çox cəhətlərinə - tarix, dil, terminologiyaya və qismən teologiyaya məsələlərində bu dinə yaxınlığını müştəhədə etmiş ilk tədqiqatçılar onu yanlış olaraq İslam tərifiqətləri sırasına daxil etmişlər. Sonrakı araşdırmalarda biz əmin olacağıq ki, teoloji mahiyyətinə görə Bəhai dinini İslamın məzhəb və cərəyanlarına aid etmək mümkün deyildir.

Bəhai dini mövcud dinlərin teoloji bazisi əsasında "mexaniki" şəkildə quraşdırılmış və yəxud hansısa dinləri birləşdirməyə çalışan hərəkat da deyildir. Ona məxsus bəzi anlayışların universal xarakteri, dinlərarası dialoq və əməkdaşlığa can atması, dini dözümlü təbliğ etməsi dinlərarası təşkilatı birləşməyə çağırış və yəxud hansısa dinlərin "simbiozunu" yaratmaq cəhdi kimi başa düşülməməlidir.

Hər bir dinin Allah, İlahi Vahy, Dünyanın yaradılışı və sonu, İnsanın yaradılışı, insanın ruhu və ölümdən sonrakı həyat, əhd (Allahla insan arasında razılışma) və digər təsəvvür və anlayışlardan ibarət ruhani bütünlük sistemi və ya teoloji bazisi vardır. Teoloji bazisinin oxşarlığına görə dünyada mövcud dinlər iki qrupa - İbrahimi (yəhudi, xristianlıq, İslam) və Şərq dinlərinə (Hinduizm, Buddizm, Daoizm və s.) bölünür.

İbrahimi dinlər bəzi fərqli cəhətlərinə baxmayaraq, çox oxşar teoloji bazisə malikdirlər. Bu Allahın məddi dünyanı (matəriyanı) altı gündə yoxluqdan yaratması, Adam və Havva, Cənnət və Cəhənnəm, mələklərlə bağlı hekayətlər, Allahın insanları Tövhiyə və Əməlisəlihiyə dəvət edən Peyğəmbərlər göndərməsi (hər üç dində İbrahim peyğəmbərinin məqamı xüsusi vurğulandığına görə İbrahimi dinlər adlanırlar), axır zaman Peyğəmbərinin (yəhudiçilikdə - Musa, xristianlıqda - İsa Məsih, İslamda - Məhəmməd) və Xilaskarın (yəhudiçilikdə - Məsih, xristianlıqda - İsanın ikinci zühuru, İslamda - Mehəddinin) gəlişi, Qiymət ilə bağlı fəvqəlhədəsələrin (Günəşin qaralması, Ayın parçalanması, ulduzlərin yerə tökülməsi, ölümlərin qəbirlərdən qalması və s.) baş verması, insanların əməllərinə görə bir qisminin Cənnətə, digər qisminin isə Cəhənnəmə göndərilməsi ilə bağlı təsəvvürlərdir.

Azər CƏFƏROV,
Asif BABAYEV